

СТРАНИЦИ ОТ ЕДНА БОГАТА ДУХОВНА БИОГРАФИЯ

ГЕОРГИ ЦАНКОВ

Професор Георги Димов е един от най-мъдрите ми учители на човештина и литературна култура. Понякога забравям това, раздразнен от поредното дълго заседание в кабинета му. Но достатъчно е малко да се замисля и съм длъжен да призная, че той е магическият „мотор“ в редакцията на списание „Литературна мисъл“. Често пъти съм се чудил как толкова добре умее да прикрива умората си — в напрегнатия му делник има безкрайно много организационни и творчески задължения, но чувството му за отговорност е неизменно будно.

Свикнахме да пишем набързо, лишени от емоционален градус, изтъкани от клишетата „портрети“ за съвременниците си. За човек като него обаче не е възможно да се редят дежурни фрази. Познавам го почти от петнадесет години и искам да започна тези редове с личното признание, с онова, което никога не съм му казвал. Едва ли ще направя особено откритие, като го нарека сериозен учен, литератор с огромен принос в стронтелството на социалистическата ни култура. По-важно ми се струва да разкажа за огромното му човеколюбие, за благородството, сякаш останало от други времена, за уменията му дискретно да се грижи и да възпитава младите дарования.

Георги Димов е от хората, които веднага привличат вниманието към себе си с държание, осанка, с маниери. Никога не съм го виждал пред студентската аудитория, но една негова италианска студентка искрено ми призна, че дължи на него обичта си към България и към българската литература. Познавам мнозина от великотърновските му възпитаници. Сега те са известни поети, белетристи, критици, но с много топлота и нежност си спомнят за своя професор. И той не ги забравя. Следи отблизо кариерата им, често им поръчва статии, радва се, когато види, че някой от тях е издал книга.

Винаги е в движение — дори когато привидно почива, мисълта му е в движение. Не понася равнодушието, мързела, дребнавостта. Може би затова особено се гневи, когато открива неизвиними недостатъци в младите хора. Георги Димов не обича да говори за себе си, но често съм го слушал да разказва за своите учители — за Иван Шишманов и за Михаил Арнаудов, за големите писатели, с които е имал щастието да общува отблизо — Георги Караславов, Людмил Стоянов, Николай Лилив. . . От тях е наследил разностранността на интересите, пристрастието не към частните, а към глобалните литературоведски проблеми, уменията да съчетава богатата фактология с пространните обобщения. Несъмнено у нас може и трябва да се говори за академична литературна школа и учени като Димов са сред най-ярките ѝ съвременни представители. Академичността на изложението често пъти се свързва с аскетична сухота, с досадни шаблони, но винаги и навсякъде е имало преподаватели с ограничени възгледи, които се задоволяват с повърхностни и променящи се под въздействие на времето полужнания. Виждал съм го как се гневи сре-

щу авторите на подобни статии, колко безкомпромисен е към аморфното идейно послание, към всевъзможни стилови недостатъци.

Духовната му биография е извънредно богата с литературоведски открития — невъзможно е да разглеждаме книгите му откъснати една от друга, защото всички те се допълват, служат на обединяващата идея — да се проследи в исторически план развитието на българската литературно-критическа и теоретическа мисъл, да се обобщи градивният опит, който е особено необходим на съвременното марксистическо литературознание. Съществени неща за творческия метод на автора можем да научим от ранната му книга „Българската литературна критика през Възраждането“ (1965). Поставената за разрешаване задача в тази монография е много трудна. Тя не е по силите на ограничени фактолози, необходимо е всестранно познание на общественния живот, защото политика и литература вървят ръка за ръка. Димов проникателно захваща да разплита най-важния проблем: как в условията на варварско-деспотичната османска система се заражда идеята за създаването на пълноценна българска национална литература и култура. Оттук следва и заключението за „синкретичния характер“ на критическата мисъл.

Ясно е, че изследователят трябва да проследи по какъв начин създава критическото отношение към разнообразните явления от действителността. Следователно той ще постигне целта си, ако сам познава в свършенство значещите детайли от тази толкова отдалечена от нас действителност, ако умело успее да пресеке най-важното, знаковото. Георги Димов не ни дава никакъв повод за съмнения — преди да напише книгата си, той е извършил огромна подготвителна работа. Епохата на Българското възраждане не крие тайни за него — периодиката, книгите, съвременните изследвания са му отлично познати. Но всичко това е творчески усвоено, то служи за изходна база, която трябва да ни отведе към изграждането на марксистическа система от възгледи за своеобразието на Възраждането. Интересно е да се проследят споровете между двете противоположаващи се, но и допълващи се тенденции — просветителската и революционната, да се проследи утвърждаването на критически инструментариум, да се потърсят връзките с чуждите литератури. Георги Димов се проявява и като вец компаративист, когато изследва влиянието на руската демократична литература, на румънския културен и литературен живот. В този смисъл особено продуктивно е несъгласието му с тезите, че литературните концепции на българските възрожденци са подражателни. Без да спекулира с оригиналността на битуващите през Възраждането литературни идеи, авторът убедително доказва, че големите български писатели от онази епоха използват чуждите критически и теоретически принципи изборно, с усет за нуждите на нацията, те насочват литературното развитие по националносамобитен път, бързо намират връзката между напредничавите чужди концепции и приложението им в сложната българска действителност.

Трудно е да се открият водещите тенденции сред лавинообразно растящата книжнина през 70-те и 80-те години на XIX век, но Димов внимателно следи разнопосочните прояви на литературното самосъзнание. Особено полезна е идеята му да анализира няколко ръководства по въпросите на теорията и практиката на литературната дейност. В книги като „Наука за песнотворство и стихотворство“ от Петър Оджаков, „Елементарна словесност в два курса“ от Т. Н. Шишков, „Ръководство за словесност“ от Добри Войников той намира рационални зрънца (например опита да се пригоди към нашите условия някои постулати от нормативната поетика на класицизма) и същевременно доказва, че постъпателното развитие, макар и ускорено, не е скокообразно. Родната ни култура се стреми да навакса всичко пропуснато в еволюцията на европейския културен живот, но и същевременно интересни са вътрешните борби между дейците с по-консервативно и с романтично художествено съзнание. Димов авторитетно проследява разнообразяването на жанровете, търси социалните и естетически причини за всяко характерно явление.

Много важни изводи успява да направи авторът за порасналото художествено съзнание на българите, като се основава на оценките за литературните произведения, преди всичко на поетичните творби. Противоречивите гледища и критерии по отношение на нуждите на националната ни литература не го смущава, но и не го възпират да открие сред многообразието трайните, гравивни тенденции. Всеки факт е многократно проверен, всяко противоречие е обяснено и на литературно, и на обществено-политическо, и на социално ниво. Така в крайна сметка литературоведското изследване се трансформира в идеологическо.

Затварянето в рамките на конкретна творба, извънвременният и извънпространственият анализ не са характерни за творческият метод на Георги Димов. Той отлично разбира връзката на изкуството с живота и винаги поставя естетическите явления в зависимост от обществените движения. Същевременно е органично чужд на всякакво догматично омаловажаване или премълчаване. „Дълбокото съзнание за тясната взаимоотношеност на духовно-книжовните и обществените явления е карало писателите революционери в критическите си писания да зачекват в една или друга степен широк комплекс от проблеми, свързани с всестранното национално възраждане“ — пише Георги Димов. Особено го интересуват възгледите на Любен Каравелов и на Христо Ботев, като доказва, че именно те издигат българската теоретико-естетическа мисъл до „най-големите завоевания на световната материалистическа наука в онова време“.

Важна и актуална е идеята да се представи публицистиката на писателите революционери като израз на прогресивен и продуктивен научен мироглед. Това разширено тълкуване на научното творчество ни дава възможност с друг поглед да проследим историята на българската литературна критика. Наистина, защо е необходимо да се прекланяме само пред езика на „сухата терминология“, когато същите и дори много по-важни неща могат да бъдат изразени с емоционално отношение, като същевременно оказват много по-силно въздействие върху най-широк кръг читатели. Никакви патриотични намерения, никакви правила и теории на словесността няма да помогнат на онзи, който няма природно дарование, който не умеє да вникне в закономерностите на историческата съдба. Тези наблюдения на Георги Димов са важни за темата на изследването му, но те имат и универсален смисъл. Несъмнено авторът разбира и интерпретира литературната наука като капитален дял на „човекознанието“, не се колебае да влага в наблюденията си моралистичен и хуманен патос, страстно да защитава марксистическия си светоглед.

За конкретния принос на литературоведа при изясняване на възрожденската епоха специалистите вече дадоха своята висока оценка. Сега аз препрочитам субективно неговата книга и търся в нея това, което лично ме вълнува. Портретите на Петко Славейков и Васил Друмев, на Тодор Икономов и Нешо Бончев, на Любен Каравелов и Христо Ботев са издържали проверката на времето. Дори ми се струва, че тук-таме в нечии критически писания се преповтарят (за съжаление, най-често без отбелязване на източника) синтетичните характеристики на великите народни будители. Димов не е от писателите, които блестят с есеистическо остроумие. Дори в някои случаи бихме могли да го обвиним в прекалена аскетичност на изказа. Но бързо разбираме, че първото ни впечатление е било измамно. Зад простите, на пръв поглед неутрални слова ясно се чувствава авторовото отношение, пристрастността на критика към обекта на изследването. Ето например не особено пространният портрет на Нешо Бончев. Спестени са ни излишните биографични подробности, изреждането на поменици от статии. Вниманието е насочено към идейния свят на този „подготвен, широко образован, безкомпромисен критик“. И тук Димов остава верен на себе си. Стреми се да разбере противоречивостта на личността, да изясни причините за болезнената чувствителност на твореца. Не красноречие, а спокойна аналитичност е необходима, за да се изпълни поставената задача. Най-ценното е, че приносът на Бончев за издигането на българското национално съзнание се изследва в широкия контекст на културния живот от епохата. Необходимо

е много точно да се познават източниците, за да се съди къде и доколко възродителният се е проявил като новатор, кои от възгледите му са максималистични. Напълно са избегнати общите приказки и приповдигнатите констатации. По този начин приносите на отделните писатели не се изравняват, стриктно се спазва йерархията на идейните и художествените ценности.

Георги Димов дълго подготвя книгите си. Години преди това в периодичните литературни издания се появяват негови статии, изказванията му на научни конгреси и семинари винаги могат да ни насочат над какви проблеми работи в момента. Най-същественото в научните му търсения е приемствеността. Обича да се връща неведнъж към вече проученото, да го преосмисля отново. Доказателство за именно такъв подход е и монографията му „Национална революция и национален литературен процес“, която задълбочава изводите от „Българската литературна критика през Възраждането“. Издадена тринадесет години по-късно (1978 г.), тази книга разширява доказателствения материал от първата, включва в кръга на изследване не само критическата мисъл, но и диалектически свързаните с нея художествени открития на творците възродители. Димов не крие причините, които го карат да се връща непрекъснато към този ключов за развитието на новобългарската култура период: „Извела не едно дарование по пътя на истинската народностна литература, проблематиката на освободителните борби, на националноосвободителната революция крие неизчерпаеми възможности за изява на различни творчески индивидуалности, за появата на нови идейно-художествени обобщения с непреходно значение за опознаването на националното и общочовешкото, на конкретно-историческото и вечното, на човешки съкровено и народностно съдбовното.“

Наистина благородна задача е да се осмисли това идейно богатство, да се открият в него важни и за съвременността ни акценти, да се изследват творческите превъплъщения на революционния дух. Заслужава си човек детайлно да изучи закономерностите на една велика епоха, в която се постига единство между националния обществено-политически и духовно-естетически живот. Това единство не идва наготово, то е следствие от продължителен и крайно динамичен процес, видян от Георги Димов в цялата му сложност и нееднозначност. Като поставя изводите си именно на такава широка историко-идеологическа основа, литературоведът блестящо защитава и една от най-важните си тези: че с оглед на решаваните обществени задачи трябва да се оценява и приносът на културните дейци. В естетическо отношение българската литература от времето на Възраждането е далеч от класическите световни образци, но с оглед на ролята си в националната еволюция тя им е напълно равностойна, защото стимулира революционния процес, влиза в непримирим конфликт с консервативното мислене и действие. А най-ценното — Ботевото поетическо, философско и критическо наследство — принадлежи „на цялото човечество, на което са скъпи идеалите за национална свобода и социален прогрес, за нравствено-естетическо извисяване“. Ето така литературоведското изследване излиза от „тесните“ си рамки, а проекциите на темата достигат до наши дни, за да почувствуваме верността на творческите поколения към революционния идеал. И отново Георги Димов се стреми да покаже нетрадиционното навлизане на истински талантиливите писатели в преломните исторически времена. Той се спира на творби, в които не се долавя и следа от конюнктура, каквато е например повестта на Генчо Стоев „Цената на златото“. Доказана е приемствеността, разкрито е непреходното въздействие на революцията върху естетическото съзнание. С други думи — потвърдена е важна марксовска идея постановка, която често пъти се натрапва аксиоматично. Литературоведът не обича лозунгово декларираните истини, той е особено внимателен към идеологическите внушения, които могат да възпитават само когато са достатъчно убедителни.

Съществено продължение на размишленията в тази насока откриваме и в книгата „Литературна критика и литературен процес“ (1979 г.). Цитираните произведения несъмнено трябва да бъдат разглеждани като едно цяло, като своеобразна

история на българската критическа мисъл. Задълбоченото запознаване с тях ни дава възможност да изградим ярна представа за възможностите и принципите на литературния историк Георги Димов. Той не е от хората, които се ограничават с „ровене“ само в един период или с пристрастия към един-единствен творец. Стремим се винаги да следи развитието на развойните процеси, диалектически да осмисля картината на културния живот. Интересни са наблюденията му върху общото и различното между големите възрожденски книжовници и писателите в следсвобожденска България. За него са ценни не само литературните им трудове, но и гражданските им открития. Димов смята, че приносът на един създател на художествени ценности се обуславя и от идейно-теоретическите, и от обществено-философски му възгледи. Само така може да се „почувствува по-цялостно духовното битие на народа през различните исторически периоди“, само така може да се проследи вярно историята на българската интелигенция като неотделим дял от народната съдба.

Литературоведът в равна степен се интересува от Вазовото художествено новаторство и от способността за самооценка на народния поет. Статията „Литературно-критическите принципи на Иван Вазов“ съдържа значими народопсихологически открития, показва ни в неочаквана светлина автора на „Под игото“ и на „Епопея на забравените“, убеждава ни, че ако Вазовата критикопублицистична дейност бе своевременно изучена, „то и развитието на цялостния ни духовен живот от по-ново време би се извършвало много по-настъпателно в демократическа, прогресивна насока“. Постепенно ни се разкрива характерът на Георги Димов — полемиста, който избягва гневните и прибързани присъди над опонентите си, но и не търпи догматичните или реакционни естетически постановки. Всъщност още в началото на петдесетте години, когато делото на мнозина български класици (сред тях е и Иван Вазов) се отрича или омаловажава, младият Димов издига глас за създаване на Вазов архив, говори за Георги Сава Раковски като за велик „революционер-демократ“, характеризира Яворов като „класик на българския стих“. Зрелостта на литературоведа му дава възможност да доразвие тези свои смели формулировки, да докаже уверено, че процесът на демократични и революционни завоевания е непрекъснат в историята на българската литература. Но дори когато изследва творческата вселена на титани като Иван Вазов, критикът не забравя пристрастието си към драматичната, неподвластна на елементарни вулгаризации истина. Той не крие и не подценява противоречията на мислителя Вазов. Мнозина от връстниците на Георги Димов доскоро бяха склонни жестоко да критикуват „модернистите и индивидуалистите“, но в статията си за Вазов литературоведът отхвърля подобен конюнктурен подход. Той изтъква, че поетът винаги е прав в споровете си с Пенчо Славейков и кръга „Мисъл“, че не разбира докрай стремежа на „младите“ да насочат литературата ни „към по-далечни простори, да я изведат извън границите на национално-историческото, съвременно-битовото, та да може да отразява и по-общите проблеми на човечеството, отправило взор и към нравствено-философските търсения на века“. Още по-добре тази широта на възгледите, този стремеж към обективност се чувствуват в студията „Д-р К. Кръстев — Ив. Вазов“. Навярно този критически текст бе една от важните предпоставки да се зароя и аз за дълги години в богатия културен живот от края на XIX и началото на XX век, да заживея със сложните съдби на „строителите на съвременна България“. Изследвал съм детайлно личността и делото на д-р Кръстев, разбирам и човешките, и естетическите му основания да спори с Иван Вазов, но признавам съвършената безпристрастност на Георги Димов, който съди за литературните ежби не под влияние на моментно настроение или на симпатии, а съотнасяйки ги към развойните тенденции в литературата и обществения живот. За литературоведа този спор не е личен, не е дори тясно литературен, той е идеологически, преминава през различни етапи, взените се наклонят ту на едната, ту на другата страна, има и мигове на близост, които са особено ползотворни за културата ни. Димов се разграничава от Кръстев тогава, когато

редакторът на „Мисъл“ се развихря като „войнствуващ апологет на догматично-естетската критика“, но не изпуска да отбележи приносните моменти в делото на критика. Несъмнено той е един от онези, които започнаха да преоткриват и да оценяват по достойнство тъй дълго хуления и анатомосван критик.

Широтата на възгледите и уменето да се открива диалектиската връзка между явленията са важни условия и когато се проследява историята на българската марксистическа теоретико-критическа мисъл. А това е една от главните теми в творчеството на Георги Димов. Аз не познавам по-задълбочени, по-обективни и по-цялостни изследвания върху марксистическата ни критика от неговите. Чета ги с интерес, защото те не са дидактични, а още по-малко безкритични. Обобщения на изследванията му и своеобразен връх в „историко-критическата му трилогия“ е монографията „Българската марксистическа критика в развитието на националната литература“ (1980 г.). Верен на разбирането, че „литературната критика е призвана да различава пътя на литературата, да формира идейно-естетически възгледи в съзвучие с обществено-историческото развитие и по този начин да бъде посредник между писател и общество“, авторът защитава своята „оптимистична теория“ за българския народ и непреходната постановка, че „гръбнакът на българската литература е политически“. Можем да се гордеем с факта, че още в края на XIX столетие марксизмът у нас „пусна корени не само като социално-икономическо учение, но и като теория за обяснение и оценка на явленията от областта на литературата и историята, на духовно-интелектуалния живот изобщо“. Димов с право вижда предпоставките за това явление във философските и естетическите завоевания на възрожденци като Раковски, Каравелов и Ботев, в демократизма на големите ни писатели след Освобождението.

Авторът проследява обобщено движението на идеите, но отдава дължимото и на личностите, които се сражават за тези свои изстрадани мечти за социална справедливост и художествено съвършенство. С право особено внимание е отделено на фигурата на ръководителя на социалистическото движение, организатора на партията на пролетариата у нас Димитър Благоев. Пространно е анализирана книгата му „Обществено-литературни въпроси“, проследени са дълголетните му полемики с апологетите на „незаангажираното изкуство“ и с „носителите на либерално-просветителски схващания за общественото развитие и за задачите на литературата“. Отново Георги Димов проявява най-силните страни на изследователския си подход, неизменно изучава явленията в синхронен план — във връзка с политическите и социални борби, в контекста на кипящия следосвобожденски културен живот. Литературоведът не се колебае да посочи и някои „твърде еднопосочни“ оценъчни критерии на Благоев, що се отнася до „творби и писатели от непосредствената му действителност“. Без излишна идеализация е написан и портретът на Георги Бакалов, осмислен е теоретичният принос на Димитър Димитров, Иван Клинчаров, Тодор Петров и др.

Приноси са онези моменти от монографията, в които се изследват грешките на теоретичните пролеткултовци. Георги Димов внимателно е проучил писанията на Иван Генчев — един от войнствуващите сектанти, който напълно отрича значението на културното наследство и издига пакостната теза за „понижени художествени критерии“. Полемиките от онези години и днес носят много актуална информация, защото мнозина от съвременните литератори бездоказателствено пренебрегват драматизма при отстояването на ленинските разбириания за литературата в работническия и партийен печат от 20-те и 30-те години. Все още остават доста неизяснени проблеми, свързани с някогашните дискусии. Димов се старее да ни представи възможно най-обективната картина, да открие новаторските възгледи на творци като Георги Цанев, Гео Милев, Тодор Павлов, но за да бъдем докрай искрени, трябва да признаем, че и той отминава някои съществени за времето дискусии, като например „кормиловската история“. Все пак онези, които искат да научат много неизвестни факти за развитието на българската марксистическа критика, трябва не-

пременно да прочетат тази книга. Тя е написана с нерв, интересно, полемично — всеки по-късен изследовател на тази важна материя непременно е длъжен да се съобрази с изводите на Георги Димов.

Един наш марксистки философ и естет е особено близък до миогледа и човешката същност на литератора. Това е Тодор Павлов. Често съм чувал Димов да разказва спомени за него, да се връща с носталгия към годините на съвместна работа. Нищо чудно в известна степен да надценява положителните качества на своя учител, но всичко друго би било неестествено и несправедливо. Лесно е от висотата на съвременния опит да открием и някои слабости в известни нюанси от възгледите на бележития академик, но ученикът му е длъжен да остави за поколенията своята представа за един от най-видните марксистски ленинци. Книгата „Тодор Павлов и проблемите на литературната теория, история и критика“ е именно такъв паметник на уважението и искреното преклонение. В нея ни липсва само едно — личният спомен, но Георги Димов никога не си позволява да включва директно човешките си наблюдения в научните си трудове. Дали това е само скромност или самодисциплина — не знам. Но той намира подходящи литературни форми да изрази и интимното си отношение, например като цитира „Признателно слово към Тодор Павлов“ от Младен Исаев: „Ти имаше рядката способност да разбереш човека, изпаднал в смут, в лични тревоги, в трагични колебания. Твоята ведрост, широка усмивка, твоите отривисти слова — ту шеговити, ту сериозни и мъдри — ободряваха, вдъхваха жизнерадост. . . . Аз се вслушвах в оценките ти, често пъти много строги, но винаги изразени с такт и убедителност.“

Чета книгата и си мисля колко много неща не знам, колко излишни предразсъдъци са ми попречили да премина школата на автора на „Теория на отражението“. Ние, по-младите, сякаш се бояхме от „дебелите“ философски трудове, от изпълнените с остра идеологическа полемика трактати. Нещо повече — дори не сме се опитали да осмислим приноса на нашите непосредствени учители в творческото ни израстване. Какво означава това — „модерно съзнание“ или недостатъци в етическото възпитание? Когато чета трудовете на Георги Димов, се убеждавам, че той непрекъснато се връща към изворите на своя идеен свят, не се и опитва да намекне, че „летоброенето“ на ценните литературоведски открития започва от него, а търси генезиса на всяка плодотворна мисъл. Затова е и хиляди пъти поубедителен в доказателствата си от „дръзкия“ новатор, който хвърля предизвикателства, без да се позовава на ничий опит. Разбира се, естествено е някои тези да ми звучат остаряло, да се опитвам в хармония със собствените си естетически разбирания да ги оспорвам, но съм длъжен да се съобразявам с тяхната историческа обусловеност, да ги вписвам в епохата, към която принадлежат. Именно такъв е подходът на Георги Димов и тук е, струва ми се, разковиничето за далновидността и продуктивността на възгледите му.

В програмната си статия „Литературна критика и съвременен литературен процес“ авторът пише: „Ако днес например за нас е извънредно важно да знаем обективните и субективните предпоставки, обуславящи различния характер на литературата през различните епохи, как са се обогатявали и разнообразявали нейните форми, какъв е бил нейният социален и нравствен патос, то не по-малко важно е днес да се разкрие как са се изменяли разбиранията за литературата, за нейната същност и функционална роля, за специфичните ѝ черти като фактор в общественото и културно развитие.“ В това си убеждение той е верен последовател на големия съветски учен Николай Иванович Конрад. Несъмнена е ползата от подобен подход — той напълно отговаря на марксистката убеденост за диалектичката връзка между литературата и живота, позволява не само задълбочено да се осмислят уроците от миналото, но и да се прогнозира бъдещето на духовността.

Литературоведът последователно защитава тези си разбирания в монографията „Иван Вазов и българската литературна критика“. Това е една от най-сериозните книги, писани за народния поет. Излишно е да подчертавам, че и тя е композирана

на базата на огромен фактически материал, авторът познава всичко, изречено от критици и литературни историци за патриарха на новата българска литература. Но е далеч от мисълта да прави преглед на публикациите — неговата цел е да отговори на въпроса, защо Вазов и до днес е по-жив от живите в народното съзнание, как неговото творчество неизменно остава съзвучно с народната съдба и с възжеланията на творци и читатели. Чрез престрелките на критическите оценки се дочува автентичният глас на историческото време. Така „частният случай“ се изпълва с обобщителен смисъл. Значещият детайл ни дава ярна представа за цялостното развитие. Еволюцията на литературните идеи, засягащи творчеството на Иван Вазов, е отражение на генералната еволюция, която отразява преобръщенията на обществения и културния живот. Георги Димов внимателно следи полемиката между представителите на различни литературни поколения. За него е важно не само защо хвалят или критикуват класика, а каква е идейната платформа на критиците му, какви са последствията в творчески план от едно или друго отношение към делото на първоучителя. Отново, но с много по-големи подробности се проследява борбата на кръга „Мисъл“ срещу Вазов, не е пропусната и марксистката полемика с идеите на народния поет. Георги Димов не забравя и принос на своите съвременници, с любов говори той за критическите завоевания на Милена Цанева, Пантелей Зарев, Петър Диневков, набелязва и пътища за още по-ценни открития, които непременно ще разширят и без това многостранната проблематика, свързана с Вазовото наследство. В заключение литературоведът подчертава дълбокото си убеждение, че „всяко творчество, колкото и да е конкретно-исторически обусловено, неговата значимост не може да се свежда само до онова, което ни предлага социално-икономическата и културната обстановка, при която се е появило“. И по-нататък: „Но това предполага характеристика на времето, обусловило неговия генезис, както и на следващите епохи, в които то продължава да живее, да се отличава от оная характеристика, която ни дава общата история, да е резултат на един всеобхватен анализ и на културата, на духовния живот изобщо, на всичко онова, което е могло да влезе в по-явни или по-скрити взаимодействия и взаимоотношения с литературата.“ Цитатът е дълъг, в него е вилетена и мисъл на Михаил Бахтин, но той е особено съществен, за да разберем какви принципи защитава Георги Димов и на какво се дължи значимостта на научното му дело.

Убеден съм, че именно това е най-плодотворният път към интерпретацията на литературните факти, че само в този контекст те могат да донесат на читателите освен важна информация и ярки идейни стимули, да възпитават в тях активно отношение към диалектическите противоречия в естетическата действителност, да ги подтикват към осмисляне на цялата истина. Но за да пише един творец по този начин, той самият трябва да притежава силен характер и съзнанието на културен строител. Така например Георги Димов създава статиите си за Людмил Стоянов, за Георги Караславов. Неоспоримо доказателство за това е и най-новата му книга „Иван Шишманов — строител на българската национална наука и култура“. Първата си монография за Шишманов литературоведът издава още през 1956 г. Положителна рецензия за това изследване пише Д. Б. Митов, ласкава е и оценката на Пантелей Зарев. По-късно в различни издания се появяват статиите от Георги Димов „За научното и културно наследство на Иван Д. Шишманов“ (сп. „Литературна мисъл“, 1958), „Иван Д. Шишманов — вдъхновен строител на националната ни наука и култура“ (сп. „Септември“, 1962), „Иван Д. Шишманов и българските писатели“ (сп. „Литературна мисъл“, 1962), „Иван Шишманов и западноевропейските литератури“ (сп. „Литературна мисъл“, 1982) и много други. През 1964 г. критикът издава очерк „Иван Шишманов“, а по-късно съставя и тритомник с „Избрани съчинения“ на големия литературен историк, компаративист и критик.

Сигурен съм, че няма да сбъркам, ако кажа, че между Иван Шишманов и Георги Димов има много сродни неща. Съвременният литературовед е наследил от сподвижника на Иван Вазов умениято „да тълкува и осветлява националната ни съдбовност

от една своя извисена философско-нравствена позиция, изпълнена с вътрешна тревога за съдбата на народа, на човечеството. . . , но запазвайки винаги един бодър оптимизъм в тържеството на правдата, на прогреса". Да, Димов именно с тези думи изповядва какво най-вече го привлича в личността на Шишманов и аз ги използвах, убеден, че моят учител също ги заслужава. Той навярно ще се почувствува недоволен от импровизираното сравнение, но обективните му съмишленици знаят, че го е заслужил. Да се прави анализ на монографията за Шишманов, едва ли е необходимо. Просто човек трябва внимателно да я прочете, да си даде сметка как най-резултатно и всеотдайно да служи на своята родина, на националната култура. И в същото време — как да pazi жив спомена за великите предци.

Георги Димов доброволно се е отказал от задачите на биографа, верен на себе си, той проследява факторите за формирането на учения, разкрива многообразните страни от духовното му завещание кат закономерни за новобългарското духовно развитие. Най-ценното на тази книга е, че тя строи мостове между делото на „първите“ и градивните усилия на следовниците им. Литературоведът се интересува най-вече от перспективните научни традиции, от онези области на литературната наука, където все още може и трябва да бъде използван и обогатяван опитът на Иван Шишманов. Това се отнася и за фолклористиката, и за постиженията на психологическия метод, и за задачите на литературната история, и за компаративистиката, и за взаимоотношенията между писатели и критици. Почти всяка страница от книгата ни убеждава, че конкретните наблюдения и изводи имат и много по-далечен прицел, че връщането към дейността на Иван Шишманов не е самоцелно, подчинено е на идеята да се обобщи всичко градивно и да се актуализира.

Ще приведа само един пример. Георги Димов разказва за „учудващата способност“ на Шишманов да „открива млади дарования и да ги подпомага във всяко отношение“. И доказва това, като ни припомня бляскавата научна реализация на Михаил Арнаудов. Много страници са посветени и на необикновената дружба между Шишманов и Вазов. Тези наглед битови факти придобиват в монографията обобщено значение. Те ни напомнят за азбучни истини от литературния живот, някои от които почти сме забравили, а други не умеем да оценяваме по достойнство. Много ми допада още едно послание на автора — че истинският литератор трябва да е сроден със завоеванията на световната научна, културно-историческа и художествена мисъл, но същевременно, „чужд на всякакъв нихилизъм, той търси да открие и осветли всичко онова, което е плод на националния творчески дух, на предходни традиции — наши и чужди, и да го направи достояние на новите поколения“. Таква са помоему и главните научни заслуги на професор Георги Димов. Опитих се да разкрия само няколко страници от богатата му духовна биография, но същевременно си давам сметка, че тя продължава да се пише. Литературоведът токущо завърши и предаде в издателството книга за Михаил Арнаудов. Навярно много са и несподелените му творчески замисли. Но като познаваме сътвореното от него досега, можем да бъдем сигурни, че никога няма да измени на призванието си да служи на народното дело, да обогатява градивните си идеи за културно строителство. Ласкае ме мисълта, че може би през годините на съвместна работа успях да придобия от своя учител малко от неговата енергия, от новаторския дух, от човеколюбие то му.